

JEAN-LUC NANCY

Τρεῖς φράσεις τοῦ Ζάκ Ντερριντά*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΜΠΙΤΣΩΡΗΣ

Γιά νά ἀρχίσω, γίνομαι ὁ ἐκπρόσωπος πολλῶν φίλων πού εἶναι ἀναγκαστικά μακριά καί ἐπιθυμοῦν νά διαβιβάσουν ἐδῶ, σήμερα, τόν χαιρετισμό τους: ὁ Φράνσον Μαντζάλι [Franson Manjali] ἀπό τό Νέο Δελχί, ἡ Ζινέτ Μισώ [Ginette Michaud] ἀπό τό Μόντρεαλ, ὁ Μάρκ Φρομάν-Μερίς [Marc Froment-Meurice] ἀπό τό Νάσβιλ, ἡ Πέγκυ Κάμυφ [Peggy Kamyf] ἀπό τό Λός "Αντζελες, ἡ Ἀβίταλ Ρόνελλ [Avital Ronell] ἀπό τή Νέα Ὑόρκη, ὁ Χέμπα Μαχούρ [Heba Maehhour] ἀπό τό Κάιρο, γιά νά κατονομάσω, βεβαιωμένα καί λίγο αὐθαίρετα, μόνο μερικούς ἀπό τούς τόσους πού θά ἤθελαν νά εἶναι μαζί μας.

Καί, ταυτόχρονα, γίνομαι ἡ φωνή πού ἐκπροσωπεῖ ὅλη τήν ὀμάδα τοῦ ἐκδοτικού οἴκου Galilée, ἡ ὁποία εἶναι ἐδῶ μαζί μας, ὅπως ἦταν τόσο πολύ μαζί του περισσότερο ἀπό τριάντα χρόνια, μέ μιά συντροφικότητα πού ὑπερβαίνει κατά πολύ αὐτό πού ἔννοεῖ συνήθως κανεῖς ὅταν γίνεται λόγος γιά ἐκδότῃ καί ἐκδοτικό οἶκο.

Ἐπίσης, μοῦ ἔχουν ἔλθει πολλά μηνύματα ἀπό ἄτομα πού εἶναι μακριά ἀπό τόν φιλοσοφικό ἢ πανεπιστημιακό κόσμο: αὐτό πρέπει νά τό ὑπογραμμίσουμε. "Ἐνα ἀπό αὐτά μοῦ λέει: «Ὅταν χάνεται μιά μεγάλη μορφή τῆς σκέψης, καταλαβαίνεις ὅλα ὅσα ἐκχωροῦνται σ' αὐτές τίς μορφές, αὐτή τή δραστηριότητα τῆς σκέψης πού τήν ἔχουμε ἀνάγκη, χωρίς νά διαθέτουμε τή δύναμη ἢ τόν χρόνο νά τήν ἐπεξεργαστοῦμε».

Ἐπισυνάπτω ἐπίσης, χάριν ἐνός χαμόγελου –ὡς ἀπάντηση στό χαμόγελο τοῦ Ζάκ, πού μᾶς τό ἀπηύθυνε τήν περασμένη Τρίτη–, τά λόγια ἐνός πολύ μικροῦ παιδιοῦ, κόρης τῆς Christine Irizarry, μεταφράστριας τοῦ Ζάκ στήν Ἀμερική. Καθώς ἡ μητέρα τῆς ἐξηγοῦσε ὅτι ἀπαγορεύεται νά γράφει στούς τοίχους, ἡ μικρή εἶπε: «Ἄν ὅμως γράφει κανεῖς κάτι σημαντικό ὅπως "Ὁ Ντερριντά

* Τό παρόν κείμενο ἐκφωνήθηκε στό Παρίσι, στίς 21 Ὀκτωβρίου 2004, στό Collège international de philosophie, τό ὁποῖο θέλησε νά τιμήσει, δύο ἐβδομάδες μετά τόν θάνατό του, τόν Ζάκ Ντερριντά, ἕναν ἀπό τούς ἰδρυτές του.

είναι νεκρός»;) Κατ' αυτό τον τρόπο, επαναλάμβανε πάνω στον τοίχο τὰ εισαγωγικά μέ τὰ ὁποῖα περιέβαλε ὁ Ζάκ τή φράση «Ὁ Μωρίς Μπλανσό εἶναι νεκρός», φράση ἀδύνατη [impossible], ἔλεγε ὁ ἴδιος, φράση πού δέν μπορούσε νά εἶναι παρά ἓνα παράθεμα...¹

Σήμερα θά μείνω στίς φράσεις, θέλω νά πῶ: δίπλα ἀπό τόν λόγο, στό περιθώριο. Χωρίς ἔμφαση, χωρίς κριτικό υπόμνημα, χωρίς «φράσεις» συνεπῶς, μέ μιὰ ἄλλη ἔννοια, ὅπως λέμε στά γαλλικά τόσο σωστά: «ὁ θάνατος χωρίς φράσεις»² – μόλις μιὰ ἀπαγγελία γιά νά διαφυλάξω τήν ἀπλότητα τῶν πραγμάτων πού ὀφείλουμε νά τὰ προσεγγίσουμε ἀκροθιγῶς γιά νά σεβαστοῦμε τόν πόνο καί ἐπίσης τήν παρουσία, τή δική του γλυκόπικρη παρουσία πού μᾶς διακατέχει.

Θέλω νά παραθέσω τρεῖς φράσεις τοῦ Ζάκ, θέλω νά τίς ἀναφέρω, νά τίς πῶ ἐκ νέου, νά τίς ἀκούσω ἐκ νέου: φράσεις πού ἐκφωνήθηκαν, ὄχι γραπτές, οὕτως ὥστε νά μείνουν ὅσο τό δυνατόν λίγο ἀκόμη κοντά στή φωνή του. Διότι ἀκριβῶς ἡ φωνή φέρει τά ἴχνη καί δημιουργεῖ τίς διαφορές, ἀκριβῶς ἡ φωνητική γραφή (καί ὄχι, βεβαίως, ἡ σιωπηλή καί ὑπερβατολογική φωνή). Ἄλλωστε, ὡς πρός αὐτό, ὑπάρχει μιὰ φράση τοῦ Ζάκ στό Συνέδριο τοῦ Σεριζύ, τό 1980,³ ἐν μέσῳ μιᾶς ὁμάδας πού συζητοῦσε στόν κῆπο. Κάποιοι ἤθελαν νά ἀπαξιώσουν τή φωνή – καί αὐτός: «Ὁμως ποτέ δέν εἶπα κάτι ἐναντίον τῆς φωνῆς!» (Φανταστεῖτε τή φωνή του ὅταν τό ἔλεγε, μέ ἐκείνη τήν ὀξυφωνική κλιμάκωση, ἐκείνη τήν ἐκτόνωση ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἑλ-Μπιάρ,⁴ ἡ ὁποία συνόδευε πάντοτε τίς ἀναφωνήσεις του...)

Τρεῖς φράσεις, λοιπόν. Τρεῖς φράσεις ἀπό τρεῖς περιόδους καί τρία ἐπίπεδα, οἱ ὁποῖες ἔμειναν στό αὐτί μου.

Ἡ μία γιά τή γραφή, ἡ ἄλλη γιά τή σκέψη, ἡ τελευταία γιά τό σῶμα.

Ἡ πρώτη εἶναι παλαιά, γύρω στή δεκαετία τοῦ 1970, κατά πάσα πιθανότητα. Βρισκόμουν σέ μιὰ στιγμή ἀμφιβολίας καί ἀποθάρρυνσης, καί ἔλεγα στόν Ζάκ ὅτι σκεφτόμουν πῶς δέν ἔχω ἤ δέν ἔχω πλέον νά πῶ κάτι σημαντικό. Μοῦ

1. Μέ τή φράση «Ὁ Μωρίς Μπλανσό εἶναι νεκρός» ὁ Κριστόφ Μπιντάν ἀνοῖξε τό τετραήμερο διεθνές συνέδριο (*Μωρίς Μπλανσό. Κριτικά ἀφηγήματα*, 26-29 Μαρτίου 2003) γιά τόν Μπλανσό, ὑποδηλώνοντας τόν πρόσφατο θάνατο (20.2.2003) τοῦ Γάλλου συγγραφέα καί στοχαστή. Ὁ Ντερριντά, κλείνοντας τό συνέδριο μαζί μέ τόν Νανσύ, ἀρχισε τήν ὁμιλία του μέ τήν παράθεση, ἐντός εισαγωγικῶν, αὐτῆς τῆς φράσης. Βλ. Jacques Derrida, «Maurice Blanchot est mort», στό *Maurice Blanchot. Récits critiques*, Christophe Bident, Pierre Vilar (ἐπιμ.), fagogo, Τούρ 2003, σ. 595.

2. Ἡ γαλλική ἔκφραση «sans phrases» («χωρίς φράσεις») σημαίνει «ἀπλά», («χωρίς σχόλια»). Ἡ ἄλλη ἔκφραση, «la mort sans phrases» (κατά λέξη, «ὁ θάνατος χωρίς φράσεις»), ἀποδίδεται στόν Ἄβὰ Σιεγές, πού τήν ἐκστόμισε στή δίκη τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', ἀπαίτωντας τόν θάνατο τοῦ ἀνευ σχολίων, ἀπλά καί ἄμεσα.

3. Ἀναφορά στό πρῶτο ἀπό τὰ τέσσερα συνέδρια τοῦ Σεριζύ, πού ὁργανώθηκε τό 1980 ἀπό τόν Φιλίπ Λακούε-Λαμπάρτ καί τόν Ζ.-Λ. Νανσύ. Βλ. *Les fins de l'homme. À partir du travail de Jacques Derrida*, Philippe Lacoue-Labarthe, Jean-Luc Nancy (ἐπιμ.), Galilée, Παρίσι 1981.

4. Ἀναφορά στό Ἑλ-Μπιάρ, γενέτειρα τοῦ Ντερριντά, στήν Ἀλγερία.

ἔδωσε τήν ἀκόλουθη ἀπάντηση, ἀπότομα, σχεδόν θυμωμένος: «Ναί, ξέρω, προσχήματα πού δίνουμε στόν ἑαυτό μας γιά νά ἀποφύγουμε τό γράψιμο». Ἐμμεῖνα ἀναυδος, καί γι' αὐτό δέν λησμόνησα τή φράση (ὁ ἴδιος, ἀργότερα, τήν εἶχε λησμόνησει). Ποτέ δέν εἶχα φανταστεῖ ὅτι τό («γράψιμο») εἶναι δυνατόν νά παρυσιαστεῖ σάν μιὰ ὑποχρέωση ἀπό τήν ὁποία θά μπορούσε κανείς νά προσπαθήσει νά ξεφύγει. Δέν εἶμαι πάντοτε βέβαιος ὅτι κατάλαβα καλά, ἀκόμη κι ἂν, σύμφωνα μέ τή γαλλική ἔκφραση, «θεώρησα πῶς ὅ,τι εἰπώθηκε ἦταν ἀκούοντως ἀκριβές». Αὐτό ὅμως ἔμεινε σάν ἀξιωμα, ἢ σάν προσταγή. Δέν πρέπει νά ἀποφεύγεις τή διακινδύνευση νά γράφεις, τή διακινδύνευση νά προσπαθεῖς νά σημειώνεις αὐτό πού ποτέ δέν ἔχει γραφεῖ καί ἴσως δέν θά γραφεῖ. Δέν πρέπει νά ὑπεκφεύγεις γιά νά μήν ἐκτεθεῖς μέσω ἐκείνου τοῦ πράγματος πού μπορεῖ νά φανεῖ καί νά λειτουργήσει – τῆς γραφῆς – σάν ὄργανο δύναμης καί αὐταρέσκειας. Διότι δέν μπορεῖς καί δέν πρέπει νά ἀρκεστεῖς σέ αὐτό πού ἔχει ἤδη λεχθεῖ – δέν πρέπει νά παλιλογεῖς, ἀλλά νά λέγεις ἐκ νέου, πάντοτε, καί ποτέ δέν ὑπάρχουν πάρα πολλές φωνές.

Ἡ δεύτερη φράση εἶναι μεταγενέστερη καί ἀφορᾷ τή σκέψη. Μιλούσαμε γιά ἓνα σημεῖο τοῦ κειμένου τοῦ *Ἡ φωνή καί τό φαινόμενο*, ὅπου γράφει: «Ἡ ἄπειρη διαφορά [la différence] εἶναι πεπερασμένη». Ὑπογράμμισα τή δυσκολία τῆς φράσης. Μοῦ εἶπε: «Ξέρεις, οὔτε ἐγώ εἶμαι βέβαιος ὅτι καταλαβαῖω πολύ καλά». Χαμογελοῦσε, ἀλλά δέν ἀστειευόταν. Ἐκείνη τήν ἡμέρα κατάλαβα ὅτι καί τοῦ ἴδιου τοῦ διέφευγε ἡ σκέψη: ἡ προσίδια σκέψη ὑπερχειλιζε, ἀναγκαστικά, ἀπό κάποια ἀκρότητα – καί ἐνιωθα ὅτι τό νά σκέφτεσαι σημαίνει πάντοτε ὅτι ἔχεις νά κάνεις μέ αὐτή τή διαφυγή, μέ τήν ἀδυνατότητα πρόσβασης ἀκόμη καί μέσα στό συμβάν τῆς πρόσβασης. Ὁ Ζάκ ποτέ δέν πίστεψε ὅτι ἔχει ὀλοκληρώσει μιὰ σκέψη. Καί αὐτό ἀκριβῶς εἶναι ἡ «διαφορά»: ὄχι μιὰ ἀπλή διάκριση μεταξύ τοῦ εἶναι καί τοῦ ὄντος, ἀλλά ἡ σκέψη τοῦ εἶναι πού διαφοροποιεῖται ἀναβάλλεται μέσα στό εἶναι. Τό εἶναι πού συνίσταται στό νά ἀποκλίνει καθ' ἑαυτό ἀπό τόν ἑαυτό του, ἀπό τήν ὑπόστασή του ἢ ἀπό τό ὑποκείμενο, καί συνεπῶς ἀπό τήν ἔννοια. Χθές διάβασα πάλι αὐτό τό σημεῖο –βρίσκεται στή σελίδα 114–⁵ καί εἶδα ὅτι ἡ φράση, τυπωμένη μέ πλάγια στοιχεῖα, ἔπεται τῶν κάτωθι λέξεων: «ἡ περατότητα τῆς ζωῆς ὡς οὐσιώδους σχέσης μέ τόν ἑαυτό τῆς ὅπως καί μέ τόν θάνατό τῆς». Ἐκεῖ αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τό ἄπειρο ἢ κάνει τό ἄπειρο. Ὅ,τι μᾶς κάνει νά σκεφτόμαστε εἶναι ἀκριβῶς τό ἄσχεπτο, πάντοτε δανεικό κι ἀγύριστο καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, μιὰ ζωῆ χαμένο. Αὐτό δέν εἶναι θανατηφόρο, εἶναι ἐπιμονο. Εἶναι ἀπλῶς καί ἀπολύτως αὐστηρό.

Ἡ τρίτη φράση εἶναι πολύ πρόσφατη καί κοντά στόν θάνατό του. Συνέβη τήν

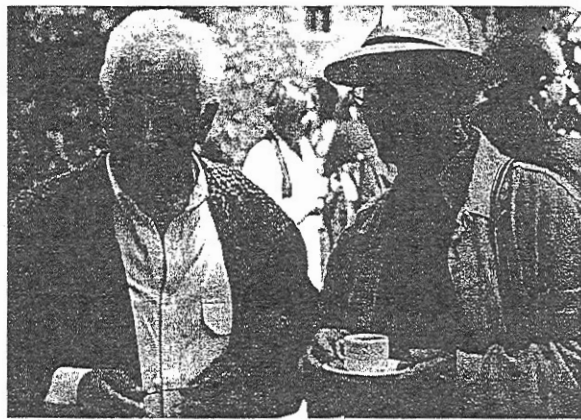
5. Βλ. J. Derrida, *La voix et le phénomène*, P.U.F., coll. «Épiméthée», Παρίσι 1967, σ. 114.

6. Βλ. Ζάκ Ντερριντά, *Ἡ φωνή καί τό φαινόμενο*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Ὁλόκς, Ἀθήνα 1997, σ. 158.

προηγούμενη ημέρα, στό νοσοκομείο. 'Η Μαργκερίτ ἦταν ἐκεῖ.⁷ 'Ο Ζάκ εἶχε ἐγχειρηθεῖ, μοῦ τό εἶπε ὑπαινισσόμενος τή μεταμόσχευση καρδιάς στήν ὁποία εἶχα ὑποβληθεῖ:⁸ «Τώρα ἔχω μιά οὐλή τόσο μεγάλη ὅσο καί ἡ δική σου». 'Αστειεύοταν –πάντοτε τοῦ ἄρесе νᾶ γελαῖ–, ἀλλά ἡ κούρασή του ἦταν τέτοια, καί τό ἄγχος του, ὥστε ὁ τόνος δέν ἦταν πολύ εὐθυμος. "Ὅπως καί μέ τίς ἄλλες δύο, αὐτή τή φράση δέν τήν ἀνέμενα. Πέρα ἀπό τό χιοῦμορ, ἡ φράση μέ ἄγγιξε: ὡς ἐάν ὑπῆρχε ἕνας φιλικός ἀνταγωνισμός μέσα στόν πόνο, μέσα στήν ἐντομή καί τήν ἐγγραφή τοῦ σώματος. 'Ὡς ἐάν, ἀπό τή μία στήν ἄλλη οὐλή, μπορούσε νά ὑπάρξει συναγωνισμός – γιά ποιό πράγμα; Γιά τήν ἐντομή καί γιά τήν ἐγγραφή τίνος πράγματος; Τῆς περατότητάς μας, τό διάγραμμα τῆς ὁποίας προκαλεῖ τήν ἐμφάνιση τῆς μή περατότητάς μας μέσα «στό χωρίς τῆς καθαρῆς τομῆς», ὅπως ἐγραψε κάποτε.

'Αλλά δέν θέλω νά τόν κάνω νά πεῖ περισσότερα ἀπ' ὅσα εἶπε.

Αὐτό εἶναι ὅλο – ἀπλῶς αὐτές οἱ φράσεις πού ἀντηχοῦν, ὅπως καί τό πρόσωπό του, τό βάδισμά του, οἱ χειρονομίες του, ἡ φωνή του, *σχήμα καί φωνή*,⁹ λέει ὁ Ξένος τοῦ Σοφιστῆ: τό σχῆμα καί ὁ ἐπιτονισμός τοῦ ἐνικού, τοῦ ἀνυποκατάστατου, τό ἴδιον στήν ἀπρόσιτη, ἀμίμητη, ἀνιδιοποιήσιμη ἀρχ-ιδιότητά του, τό ἴδιον ἔτσι ὅπως προσιδίως λέγεται, ὑπόκειται στή σκέψη, ἔτσι ὅπως ὑπόκειται στόν πόνο καί ἔτσι ὅπως παραμένει –σ' ἐμᾶς, στόν ἴδιο τελικά– στόν ἴδιο, δηλαδή ἔξω ἀπό αὐτόν, ἐξόριστο, ἐκγραπτο [excrit], ἐξ-ιστάμενο, ἐκτός – δηλαδή τοῦ; 'Εδῶ, μαζί μας.

Μέ τόν Ζάν-Λύκ Νανσύ
στό συνέδριο τοῦ Σεριζύ,
'Ιούλιος 2002.

7. 'Η σύζυγος τοῦ Ζάκ Ντερριντά.

8. Βλ. τό θαυμάσιο βιβλίο τοῦ Ζάν-Λύκ Νανσύ 'Ο Παρεΐσρακτος (L'Intrus, Galilée, Παρίσι 2000), ὅπου ὁ Γάλλος φιλόσοφος ἀναφέρεται μέ ἀπαραμίλλο βιομαθητικό-στοχαστικό τρόπο στήν περιπέτεια τῆς μεταμόσχευσης στήν ὁποία ὑποβλήθηκε τό 1991.

9. 'Αρχαῖα ἐλληνικά στό πρωτότυπο.